

Seksuele geweld in Suid-Afrika: Wie se skaamte? Wie se verantwoordelikheid?

Louise du Toit & Charla Smith*

Seksuele geweld duur onverpoosd in Suid-Afrika voort. Die gevolglike toename in openbare gesprekvoering oor hierdie plaag word verwelkom, maar ons moet ook die taal ondersoek waarin ons seksuele geweld beskryf. Die gevaar bestaan dat algemene “verkrachtingsfrases” as ’n dwangbuis kan funksioneer wat die slagoffer/oorlewende kan vasvang in ’n beeld van “beskadigde goedere” en die oortreder in dié van ’n verdierlikte “monster”.

Met die herdenking van [Internasionale Vrouedag](#) op 8 Maart moet ons hierdie gevare om die beurt oorweeg. Voordat ons dit doen, wil ons erken dat die meeste verkrachtingslagoffers vroue is en dat manlike slagoffers van verkrachting dikwels uitgewis word uit kollektiewe erkenning en onregverdiglik verhinder word om toegang tot die ondersteuning te kry wat hulle nodig het.

‘Beskadigde goedere’

Wat die slagoffer-oorlewende van verkrachting betref, is daar dikwels die onuitgesproke aanname dat sy/hy sielkundig gebroke en skaam sal (selfs móét) voel, dermate dat sy/hy “beskadig, onteer, minder as” voel, soos [Thordis Elva in haar gesprek met Tom Stranger](#) by TEDWomen in 2016 opgemerk het. Minstens twee elemente van hierdie idee van “beskadigde goedere” is potensieel nadelig vir oorlewendes se genesing en die herstel van hulle sin vir agentskap. Dit is die verweefde elemente van skaamte en slagoffer-blamering.

In [Rape: A South African Nightmare](#) (2015) haal die skrywer en akademikus Pumla Dineo Gqola die Keniaanse feministiese aktivis Shailja Patel aan wat skryf dat “as jy wil verstaan hoe mag in enige samelewing werk, moet jy kyk wie die skaamte dra en wie beskaam”. Gqola lei hieruit af dat skaamte as ’n instrument van onderdrukking dien deur te wys wie in die samelewing gewaardeer word en wie onsigbaar gemaak word.

Sy voer voorts aan dat skaamte die “produk van ontmensliking is en dat alle stelsels van gewelddadige onderdrukkende mag *skaamte ontlok by diegene wat hulle brutaliseer* (beklemtoning bygevoeg). In die lig van die onderdrukkende aard van ’n patriargale samelewing wat vroue op ’n gereelde grondslag brutaliseer, is dit geen wonder dat baie slagoffers skaamte ervaar nie.

Susan Brison, ’n filosoof en oorlewende, verduidelik in [Aftermath: Violence and the Remaking of a Self](#) (2002) dat sy nie wou hê iemand moet weet sy is seksueel aangerand nie en dat sy “ondanks my oortuiging dat ek niks verkeerd gedoen het nie, skaam gevoel het”. Michelle Hattingh skryf eweneens in [I’m the Girl Who Was Raped](#) (2017) nadat sy verkrag is: “Ofskoon die feminis in my daarteen geskree het, het ek besoesdel gevoel. Ek het vuil, onrein en ongewens gevoel.”

In die lig van die alomteenwoordigheid van ’n skaamtreaksie onder oorlewendes van seksuele aanranding, is die Duitse akademikus Mithu Sanyal besorg oor die oorheersende diskoers oor verkrachting. Sy voer in [Rape: From Lucretia to #MeToo](#) (2019) aan dat dit die gevaar inhou om skaamte voor te hou as ’n tipe “outomatiese liggaamsrefleks, soos ’n jeuk of ’n nies, eerder as ’n *kultureel aangeleerde* en hoogs komplekse emosie” (beklemtoning bygevoeg).

In patriargale interpretasies word die skaamte van verkrachting telkens na die slagoffer se liggaam herlei – verkrachting tipeer kwansuis ’n vrou se liggaam as verneder, gebrekkig, onsuier en beskadig. Dit is duidelik dat hierdie soort sosiale beskrywing ’n slagoffer in ’n dwangbuis vasvang, vanwaar dit

besonder moeilik is om 'n gevoel van jou seksuele individualiteit te herwin, om erotiese vreugde en plesier te ervaar, en om weer vrylik en outonoom by die wêreld betrokke te raak.

Die idee dat slagofferskap “beskadigde goedere” behels, sluit ook aan by dié van slagoffer-blamering, dit wil sê met die onuitgesproke mistasting dat die slagoffer haarself kón en móés veilig gehou het. Nog 'n manier waarop vroue histories geblameer en beskaam is, is natuurlik dat hulle seksuele aanranding ontlok het deur die klere wat hulle gedra het of deur dronk te wees, ens, dit wil sê dat hulle hulself op een of ander manier as 'n seksuele wese voorgehou het. Dit is die meer klassieke geval van slet- en slagoffer-blamering, waaroor talle feministe al geskryf het. Susan Brison voer aan dat ons as 'n samelewing miskien die slagoffer blameer om onself te verseker dat ons nooit self slagoffers sal word nie. Sy skryf voorts:

“Hoeveel van ons het geval vir die potensieel dodelike leuen dat as jy niks verkeerd doen nie, as jy net versigtig genoeg was, jy veilig sou wees? Hoeveel van ons het die skadelike slagoffer-blamering geglo: As jy aangeval word, *is dit omdat jy iets verkeerd gedoen het?*” (beklemtoning bygevoeg).

Soortgelyk skryf Michelle Hattingh dat sy in die onmiddellike nadraai van haar verkragting wou hê haar ma moet vir haar sê dit is nie haar skuld dat sy verkrag is nie. By die polisie én die hospitaal is sy en haar vriendin behandel asof dit hulle skuld was: “Ons was die meisies wat dom genoeg was om verkrag te word. En ons is so behandel.”

Maar hoe kan ons die skaamte/blaam vir verkragting prakties van die slagoffer na die oortreder verskuif?

Ons voer aan dat die openbare diskoers verander moet word sodat die skaamte wat deur verkragting veroorsaak word, van die slagoffer na die oortreder verskuif. Let op die skerp kontras tussen die geïnternaliseerde skaamte hierbo en die kollektiewe openbare aktivisme wat Igbo-vroue van Wes-Afrika “sit op 'n man” noem.

Dit is 'n tradisionele praktyk waarvolgens vroue 'n man gesamentlik sanksioneer omdat hy onder meer sy vrou mishandel. Die praktyk het behels dat die vroue van die dorp metafories op 'n man sou “sit” of “oorlog teen hom maak” deur by die kraal byeen te kom en te sing, te skree, aan sy deur te klop en hom oor die algemeen te agtervolg, sy wandade luidkeels te verkondig, hom te irriteer en te verneder totdat hy berou toon en belowe om hom beter te gedra.

‘Monsteragtige oortreders’

Die “monsteragtige oortreder”-narratief beswadder die verkragter as “'n monster – onmenslik”, soveel so dat hy as 'n anomalie uitgebeeld word, uit die gemeenskap verban en tot in ewigheid verlore vir sosiale verlossing beskou word. Ons voer aan dat die samelewing eerder maniere moet vind om oor verkragters te praat wat hulle, paradoksaal genoeg, *vermenslik*. Omdat daar baie verkragters in ons gesinne en samelewings is, sal pogings om hulle te verban dikwels hulle hele bestaan bykans ontken. Daar moet beter maniere wees om oor en met hulle te dink en te praat, en om sin van hulle optrede uit ons kollektiewe bestaan te maak.

Mithu Sanyal sê die hantering van oortreders “blyk 'n selfs groter taboe te wees as al die ander gelaaide vrae rondom die mynveld wat verkragting verteenwoordig”. As die boodskap is dat net bose mans verkrag, kan mans wat verkrag maar hulleself nie as boos beskou nie, dalk letterlik nie in staat wees om hulleself as verkragters te identifiseer nie.

’n Volle 20 jaar nadat Tom Stranger Thordis Elva verkrag het, was hulle medeskrywers van [South of Forgiveness: A True Story of Rape and Responsibility](#) (2017) nadat hulle in 2016 op TED Women verskyn het. Die boek en die praatjie het onmiddellik omstredenheid ontlok, met teenstand meestal afkomstig van feministiese groepe wat Elva daarvan beskuldig het dat sy ’n apologet van verkragting is.

In sy toespraak by die geleentheid het Stranger beskryf hoe hy, toe hy probeer sin maak het van wat hy gedoen het en voordat Elva hom gekontak het, baie op elemente van sy lewe as “’n branderplankryer, ’n sosiale wetenskapstudent, ’n vriend van goeie mense, ’n geliefde broer en seun” gesteun het om sy konsep van homself as ’n goeie mens te konstrueer, wat Elva nie kón verkrag het nie. Tóg het hy ten diepste geweet dat hy iets oneindig verkeerd gedoen het. Hy sê:

“Ek het vasgegryp aan die eenvoudige idee dat ek nie ’n slegte mens is nie ... Dit het my lank geneem om hierdie donker hoekie van myself te konfronteer en myself daaroor te bevraagteken.

In sy interne stryd sien ons die ongeloof dat hy ’n verkragter kán wees. Verkragters is monsters en hy is nie ’n monster nie en wat hy gedoen het, kon dus nie verkragting wees nie. As ons verkragters “vermenslik” as gewone “goeie” ouens (in ander aspekte van hulle lewe) wat (ook) geliefde lede van gesinne en vriendskapsgroepe is, sal meer mans dalk bereid wees om hulle eie “donker hoek” te “konfronteer” en vrae daaroor te vra. So ’n bereidwilligheid om jouself te bevraagteken is ’n eerste stap op pad na groter verantwoordelikheid vir jou seksuele aktiwiteite.

Kom ons herinner onself op Internasionale Vrouedag en daarna daaraan dat hoe ons oor verkragting praat, voorsiening moet maak vir meer eerlike en potensieel meer transformerende herverbeeldings van agentskap, skaamte, slagofferskap, skade, aanspreeklikheid en herstel ná verkragting.

*** Prof Louise du Toit is ’n professor in filosofie in die Departement Filosofie aan die Universiteit Stellenbosch (US). Dr Charla Smith is ’n nadoktorale genoot in die Departement Sielkunde aan die US.**